

ЮВІЛЕЇ

УДК 821.161.2-1

Володимир Кузьменко

ДОБРОТВОРЕЦЬ

(На пошану 80-річчя Михася Ткача)

У статті розкриваються основні етапи життєвого і творчого шляху сучасного українського прозаїка, головного редактора журналу «Літературний Чернігів» Михася Ткача. Висвітлюється проблематика найважливіших книг і творів письменника крізь призму літературознавчих і мистецтвознавчих вимірів.

Ключові слова: проза, оповідання, новела, емоційність, синестезія, пейзаж, акварель, малюнок.

Видатний український митець Олександр Довженко закликав співвітчизників поспішати творити добро. Цю мудру настанову свого земляка сприйняв як власне життєве і творче кредо сучасний український прозаїк, справжній добротворець Михась Ткач. Його новели, оповідання та повісті охоче читають і школярі, і студенти, і люди старшого покоління, бо в них – правда й краса світу, що навколо нас, поміж нас і всередині нас.

Художній доробок М. Ткача загалом не обійдено увагою дослідників. Відомі письменники А. Дімаров [5, 3] і В. Дрозд [5, 182-183], літературознавці й критики О. Гарачковська [4], Р. Кухарук [3], Н. Савчин [4] та інші присвятили висвітленню специфіки його прози численні відгуки, рецензії, ґрунтовні статті. З'явився літературно-критичний нарис [2] та збірка матеріалів про життя і творчість автора книг «Світле диво», «Багряні громи», «Хочеться грози», «Зойк сови» та багатьох інших [5]. Однак досі ще немає наукової студії, присвяченої розкриттю життєпису Михася Ткача у взаємозв'язку з аналізом проблематики найважливіших книг і творів письменника.

Отже, **актуальність** дослідження спричинена суспільним резонансом мистецького доробку прозаїка, місцем його творчості в сучасному літературному процесі, а також відсутністю публікацій з означеної проблеми.

Мета статті полягає у висвітленні художньої специфіки життєвого і творчого шляху М. Ткача крізь призму літературознавчих і мистецтвознавчих вимірів.

Народився письменник 19 вересня (якраз на «Михайлове чудо») 1937 року в селі Ленінівка (до 1924 року Сахнівка) на Чернігівщині у козацькій родині. Батько загинув на фронті, тож матері довелося самій годувати і ставити на ноги трьох синів. Навчання у школі припало на важкі голодні повоєнні роки, тому Михайло часто пропускав уроки, змушений працювати і шукати харчів для родини. Та, попри це, в нього рано виявилися малярський талант і потяг до читання.

Після закінчення семирічки (1953) нарівні з дорослими працював у колгоспі орачем і косарем, возив сіно, солому, виконував функції обліковця. Військову службу відбував у Туркменістані (1956–1958). Демобілізувавшись, навчався в Ніжинському технікумі механізації, Остерському будівельному технікумі та заочно – в Московському народному університеті мистецтва на факультеті малюнка і живопису. Працював

© Кузьменко Володимир Іванович – завідувач кафедри романо-германських мов Національної академії Служби безпеки України, доктор філологічних наук, професор.

довгий час інженером-будівельником, художником, відповідальним секретарем Товариства української мови ім. Т. Шевченка (нині – «Просвіта»).

Перше оповідання М. Ткача, яке мало назву «Неспокій», побачило світ у журналі «Вітчизна» (1973. – № 10). Згодом і журнал «Жовтень», альманах «Вітрила» та інші видання охоче почали друкувати молодого прозаїка.

1979 року з'явилася його перша книжка «Сонячний полудень», до якої увійшло кілька оповідань і новел та повість. Морально-етичні проблеми, порушені автором книги, один із рецензентів О. Олійник визначив так: радість творчої праці, захоплення звичайною, простою людиною.

Перед Сашком Скороходом, головним героєм повісті М. Ткача «Недописаний портрет», вміщеної в книзі, доволі ясна перспектива. Йому як випускникові інженерно-будівельного інституту довірили відповідальний об'єкт, призначили майстром. Щоправда, не все виходить на початках, та його поважають у колективі. Хлопця непокоїть, що «...розділився на дві половини – і в селі, і в місті». Річ у тім, що в селі живе його старенька мати, у хаті залишився недомальований Сашком портрет батька, відомого колись теслі. Молодий фахівець усім своїм єством тягнеться до отчого краю. І згодом повертається в рідне село, очолює колгоспну будівельну бригаду. Нарешті він домалює портрет батька, а відтак і продовжить його справу.

Людина, її характер, особистість на перехресті проблем усього суспільства на-самперед цікавить прозаїка і в другій книзі «Світле диво» (1987). День народження автора на «Михайлове чудо» вирішив і його подальшу долю: письменник справді вміє створювати речі незвичайні, чудові, мистецькі твори, що викликають загальне захоплення, вражають своїми художньо-естетичними якостями, дивовижною красою. То справді «світле диво»: від його щирих слів про «невідомих» світу доброзичливих поліщуків, трударів з діда-прадіда стає світліше на серці.

«*Ми хочемо бачити сонце!*» – озиваються діти з оповідання «Світле диво». «*Я поведу вас у поле, і ви надивитесь на нього скільки захочете*», – відповідає їхній батько. «*А буде у нас нова хата з великими вікнами, тоді воно нас ніколи не минатиме*».

Своєю книгою «Світле диво» письменник продовжив традицію сонячного світосприйняття, світорозуміння та самоусвідомлення далеких пращурів: людина може уподібнюватися до сонця у своїй чистоті, бути такою, як сонце, здійснити у собі сонячну природу.

Згодом окремими виданнями вийшли збірки новел, оповідань та повістей М. Ткача – «Святковий ранок» (1993), «Дике поле» (1994), «Гірка ягода калини» (1996), «Веселий Штанько» (1997), «Відлуння душі» (1999), «Багряні громи» (2004), «Осінні акорди» (2006), «На зламі століть» (2008), «Спадок» (2011), «Зерна слова» (2012), «Хочеться грози», «Зойк сови» (2015), «Малярство» (2016), а також книги для дітей – «Зимові сюрпризи» (2004), «Ласий ведмідь» (2005), «Анюта» (2007) та ін.

У 1992 році Михась Ткач створив незалежну громадську організацію – літературну спілку «Чернігів» і заснував журнал «Літературний Чернігів». Прозаїк їх очолює з дня заснування ось уже чверть століття.

Він є членом НСПУ та НСЖУ, лауреатом літературних премій ім. М. Коцюбинського, ім. Григорія Сковороди «Сад божественних пісень», ім. Пантелеймона Куліша, ім. Миколи Гоголя та ім. Олеса Гончара. Заслужений працівник культури України.

Любов і біль – правічні джерела людського духу – становлять основу творчості Михася Ткача: любов до людини, серце якої відкрите для добра і всепрощення, і біль за кожну «покалічену душу». Закоханість у природу рідного краю, пієтет до його святинь, ніжність і простота у спілкуванні з «братами нашими меншими», і категоричне заперечення нещирості, пристосування, пекучий сором за окремих «неандертальців», у яких душа «ще з дерева не злізла» (Ліна Костенко).

Одна з трьох останніх книг письменника «Хочеться грози» [6] містить понад шість десятків оповідань та новел: «Сюрприз для Валентини», «Благословенна мить», «Незамінний», «Вишиванка для старшого брата» та ін. Заголовок книзі дала новела, яку свого часу В. Дрозд у видавничій рецензії на рукопис першої збірки М. Ткача назвав однією з кращих. Однак ця маленька перлінка так і не потрапила тоді до

збірки: надто обережний редактор В. Музика вилучив її з рукопису. Мовляв, навіть друкувати твір про селянського міщанина, до того ж удруге одруженого, який спить і мріє про достаток, придбав машину, щоб торгувати на базарі.

Так, герої новели «Хочеться грози» – доярка Оленка і тракторист Степан Хоменки – першими в селі придбали голубий «Москвич», «в нікельованих ручках червоне сонце аж грає» [6, 144].

Поїхали вранці у неділю до міста на базар, щоб продати поросля та купити телевізор. До того ж Степан плекає надію, що коли дружина отримає зарплату, вони придбають ще й килими. По дорозі підвезли Надійку, шкільну подругу Оленки, з якої Степан узяв гроші за проїзд: «А що вона родичка яка? На бензин буде...». Шокована вчинком чоловіка, Оленка попросила зупинити машину, «вийшла, притулилася на обочині до берізки, прикусила гілочку і на вустах гірко-гірко». Молода жінка чи не вперше замислилася над тим, що не кохає чоловіка, що в її найкращому у селі будинку «пустельно і сухо». Отже, новела аж ніяк не звеличує міщанина, а навпаки, унаочнює життєву народну мудрість: за гроші щастя не купиш. Чи не тому Оленці «...хочеться грози! Як в дитинстві: аби горіло в спалахах небо, гула канонада і дорога китіла від зливи. Щоб бігти, як раніше, тій грозі наперекір, сміятися, як сміється сонце, мокнути до рубця, а потім чекати тепла, так чекати, як це вміють тільки птахи...» [6, 147].

У кожному з цих творів постає людина із чуйним серцем, зірким поглядом на світ, неповторна особистість, яка «натхненно і мудро творить ходу» (В. Симоненко) – наперекір грозам.

До книги «Зойк сови» [7] увійшло вісім оповідань і новел про тривожне сьогодення, про війну на сході України з російськими найманцями та уривок з автобіографічної повісті «Чужинці», що унаочнює паралель між двома війнами, стверджуючи патріотичну спадкоємність воїнів-українців: від діда – до батька і сина одвічне прагнення захистити рідну землю від загарбників.

Усі твори об'єднані широкою військово-патріотичною тематикою. Це й покалічена війною доля бійця, який не може адаптуватися у новому середовищі («Мелодія обірваної струни»). І моральні переживання воїна-інваліда, що повертається до рідної домівки і шукає сенс подальшого існування («Зойк сови»). Тут і відлуння Другої світової війни у час, коли українські «молоді хлопці знову помирають на Донбасі». Загарбники-чужинці і союзники-друзі тоді й тепер інші, але долі, поруйновані лихоліттям, схожі на сучасні («Спогад про друга»).

Вміщено у книзі також оповідання, що порушують морально-етичні проблемні питання. Зокрема, проблема материнської любові та пошуку нових шляхів до дитячого сирітського серця розкривається в новелі «Одного серпневого дня». Проблема зради Батьківщині, моральних вагань, пошуку шляхів до спокути гостро поставлена в оповіданні «Нічний дзвін». Батьківські тривоги за майбутнє дітей, які зі студентської лави пішли добровольцями захищати рідну землю, осмислено в оповіданні «Весна з подихом зими».

У кожному з них прозаїка цікавить насамперед проста людина, її характер, особистість на перехресті проблем усього суспільства.

Скажімо, у центрі оповіді в новелі «Одного серпневого дня» такою особистістю є вихователька дитячого садочка молода жінка Марина, що втратила чоловіка на Донбасі. Вона всиновлює дев'ятирічного Михайлика, якого взяла з інтернату. Непросто складаються взаємини між «неблагонадійним» прийомним сином і названою матір'ю. Врешті-решт тепло материнської любові розтопило обледеніле серце дитини, у якої ніколи не було відчуття своєї родини. Дві згорьовані душі, здається, знайшли шлях до взаєморозуміння.

Читач не залишиться байдужим і до страдницької долі іншої особистості – молодого воїна Іллі з позивним «Сова», що постає зі сторінок новели, яка й дала заголовок усій книзі. Сюжет твору напрочуд лаконічний – пунктирно окреслено найголовніші моменти, яких достатньо для мотивації дії.

Юнак у двобой з російським танком під Авдіївкою втратив обидві ноги і праву руку. Проте не впадає в депресію, не скаржиться на долю. Навпаки – вважає, що йому по-

таланило, адже залишився живим, на відміну від побратимів, що загинули на фронті.

Найбільше переживає молодий інвалід за дружиною Катрею, не може зрозуміти, чому вона лише один раз провідала його в шпиталі – чи, бува, не зрадила? І ось після шестимісячного перебування на передовій і чотиримісячного в шпиталі Іллю привозять додому. Зустрічають його односельці як героя. Коли фронтовика винесли в інвалідній колясці зі «Швидкої», на свої зболені питання він отримує жахливу відповідь, що лягла на покалічені груди набагато важче, ніж гусениці ворожого танка. Отримує від сестри, бо мати так само, як і жінка-страдниця з поеми Т. Шевченка «Сова», закам'яніла в своєму горі – Катрю вразила блискавка під час грози.

Заключні стислі рядки новели все ж дають читачеві надію на те, що Ілля і це найважче випробування витримає гідно, витримає заради їхнього з Катрею сина Михайлика: *«Бог забрав її ... Забрав багато моїх друзів. Він знає, для чого це зробив. Але залишив мені життя. Значить я потрібний ще буду на цьому світі...»* – подумав. *Тулив міцно лівою рукою, бо правою не володів, до себе сина, цілував його безперестанно, ще до кінця не збагнувши, дійсність це чи сон, а перед ним обличчя Катрі квітнувало блаженним світлом у білому тумані...»* [7, 23].

Оповідання й новели з книги «Зойк сови» позначені щільністю образів на обмеженому в своїх розмірах полотні. До того ж заголовок видання конденсує в місткому та ємкому символі сови головну авторську ідею. Мені вона видається співзвучною шевченківському інтертексту, в якому сова уособлює справедливу кару, відплату визискувачам, кривдникам за моральне зло, жорстокість.

Зокрема, у вірші «Три літа» поет прикладає цей трагічний образ Сови до себе: *«І тепер я розбитее / Серце ядом гою, / І не плачу, й не співаю, / А вию совою»*.

Отже, книга Михася Ткача «Зойк сови» – це теж зболений авторський крик за покалічені війною душі простих людей, за всю нашу Україну. Це видання, зрештою, як і вся проза М. Ткача загалом, прикметне також органічним синтезом різнобарвної кольорової палітри, гри світла й тіні, пластичних образів, що наближає художнє слово письменника до живописного малюнка. Колір у художніх творах прозаїка, зазвичай, крім описової, виконує ще кілька функцій. Найголовнішою з них є емоційна функція. Аби викликати у читача відповідні емоції, автор створює настроєві пейзажі – «коли увага спрямована не на змалювання матеріальних предметів, а на освітлену сонцем природу, гру світла та тіні, деталізацію навколишнього світу, передачу безпосередніх вражень – зорових, слухових» (Н. Дмитренко).

З кольорів та колористичних деталей складаються часто й портрети героїв Ткача, це частіш за все враження того, хто цього героя сприймає. Скажімо, фінальна портретна деталь, що передає образ дружини бійця-інваліда з оповідання «Зойк сови» (*«...а перед ним обличчя Катрі квітнувало блаженним світлом у білому тумані»*) є напрочуд синкретичною і навіть синестезійною. Читачеві подається портрет загиблої від удару блискавки Катрі очима її чоловіка. Він пройшов пекло війни і залишився живим, а його дружина, як богородиця, прийняла муки бійця на себе. Звідси й *«блаженне світло у білому тумані»*.

Книга «Малярство» [8] – це власне альбом, що містить розлоге вступне слово М. Ткача «Від пензля до пера» та його мистецькі роботи з доробку попередніх років, ті, що збереглися: автопортрети, написані олійною фарбою та олівцем, пейзажі, портрети рідних, друзів, акварельні твори митця, натюрморти, малюнки та начерки.

Неабиякий інтерес викличуть у реципієнта портрети батька, матері, молодшого брата письменника, вміщені у виданні. Відкриває «портретну галерею» – Михайло Ткач, батько автора книги. Це малюнок олівцем на папері, зроблений зі старої світлини 1933 року. Варто зауважити, що спогад про батька, який тримав свого чотирирічного сина Михася на руках, ідучи на фронт, присутній і в уривку з автобіографічної повісті «Чужинці», включеної до книги «Зойк сови». Спогад, утілений в малюнку, є центром оповіді і в повісті М. Ткача «Недописаний портрет» з першої його книги «Сонячний полудень», як уже було сказано, та в інших творах.

Вміщено в «Малярстві» й кілька портретів олівцем та олійними фарбами Ганни

Ткач (Зубок), матері письменника. Її світлий образ постає в багатьох творах М. Ткача, зокрема й зі сторінок автобіографічної повісті «Пахне любисток і м'ята».

Наведено в книзі також портрети молодшого брата Миколи, нині відомого поета, етнолога, професора Київського національного університету культури і мистецтв. Подаються також портрети сусідів-односельців, автопортрети митця, численні натюрморти.

Портретам олівцем та натюрмортам притаманні смілива, соковита лінія і виразний штрих.

Пейзажі, а їх у книзі «Малярство» 25, становлять майже третину малярського доробку Михася Ткача. Вони вдало доповнюють прозовий набуток митця. Переважна більшість пейзажних полотен має ліричну тональність. У пейзажах, виконаних аквареллю та олівцем, відбито замилювання просторами, затишними куточками і особливо деревами з їхнім вибагливим і складним рисунком. Серед численних ескізів та начерків є краєвиди Чернігова та його околиць («Передмістя. Бобровиця», «Чернігів будується», «Чернігів. Інститут біології і вірусології»).

Велич природи, неквапливість у всьому створюють враження зупиненого часу – тут ніби вчувається подих вічності, про що свідчать роботи «Перед грозою», «Повінь», «Березовий гай» та ін. У багатьох пейзажах («Сонячний день», «На Десні», «Сонячна галявина», «Захід сонця» та ін.) звертає на себе увагу прагнення митця передати яскраве сонячне світло, творити нову поетику, виходячи із власного бачення і життєвого досвіду.

Пейзажі М. Ткача написані виключно з природи і позначені узагальненістю художнього образу. Їм властиві м'якість тонких світлових ефектів, спокійна й лагідна емоційна забарвленість. Фрагменти пейзажу Михась Ткач почасти вводить у жанрові композиції, важливого значення надаючи мотиву дерева, здебільшого могутнього, крилатого («Борисоглібський собор», «Місячна ніч», «Старі дачі»).

Кращі книги М. Ткача напрочуд синкретичні та синестезійні. Від живопису автор бере спосіб зображення простору, насиченість кольорами, гру світла й тіні, контрастність. Колір у художній картині світу митця додає образам додаткового смислового навантаження, породжує ланцюг асоціацій, постає одним з основних вимірів простору і буття людини в цілому.

Кодування фрагментів живописних візій у літературному тексті і навпаки ілюстрування малюнками прозових творів являє собою унікальний феномен експериментально-ігрової поетики сучасного автора, унаочнює його напружений інтелектуальний пошук на шляху розширення зображувальних можливостей мистецтва.

Михась Ткач – один із тих українських письменників, що тримають на собі підпори нашої літератури, в основі якої висока місія слова – творити добро.

Книги М. Ткача наснажують величезною духовною силою, бо в осерді їхнього задуму і талановитого втілення благородна мета – Україна.

З роси і води, дорогий ювіляре! Нехай Господь дарує Вам міцне здоров'я, довголіття, невичерпну любов читачів і здійснення творчих планів та задумів з приємною своєчасністю!

1. Гарачковська О. З когорти сонцепоклонників / Оксана Гарачковська. – Київська старовина. – 2004. – №4. – С. 174.

2. Кузьменко В. Світ правди й краси: До 70-річчя від дня народження М. Ткача: літ.- критичн. нарис / Володимир Кузьменко. – К.: Вид-во КСУ, 2007. – 96 с.

3. Кухарук Р. Пластика світлої прози / Роман Кухарук. – Літературний Чернігів. – 1999. – № 13. – С. 87–92.

4. Савчин Н. Б. Сюжетно-образна структура оповідань і новел Михася Ткача / Н. Б. Савчин // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 3 (75). Філологічні науки. – С. 263–267.

5. Творчий портрет Михася Ткача. Від любові до болю: Літературознавчі нариси, критичні статі, рецензії. – Чернігів: Десна Поліграф, 2013. – 224 с.

6. Ткач М. М. Хочеться грози / Михась Ткач. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2015. – 400 с.

7. Ткач М. М. Зойк сови / Михась Ткач. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2015. – 96 с.

8. Ткач М. М. Малярство / Михась Ткач. – Чернігів: Десна Поліграф, 2016. – 80 с.

ВЛАДИМИР КУЗЬМЕНКО, ДОБРОТВОРЕЦ

В статті розкриваються основні етапи життєвого і творчого шляхи сучасного українського прозаїка, головного редактора журналу «Літературний Чернігів» Михася Ткача. Освітлюється проблематика важливіших книг і творчих надбань письменника крізь призму літературознавчих і мистецтвознавчих вимірювань.

Ключевые слова: проза, розповідь, новела, емоційність, синестезія, пейзаж, акварель, малюнок.

VOLODYMYR KUZMENKO, CREATOR OF THE GOOD

The article considers the main stages of life and creative path of modern Ukrainian prosaist Tkach Mykhas, chief editor of the journal «Literary Chernigiv». It deals with the problematics of the writer's most important books and oeuvres in the light of literary and art criticism dimensions.

Keywords: prose, short story, story, emotionalism, synesthesia, landscape, water-colour, painting.

